

ПАНЬКО М. Є.,

аспірант

кафедри кримінального права та процесу
(Львівський торговельно-економічний
університет)

УДК 343.13 (477)

**ПЕРЕВІРКА Й ОЦІНКА ДОКАЗІВ ЯК СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ
ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ Є ПІДСТАВОЮ
ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ**

У статті вивчаються особливості перевірки й оцінки доказів як структурних елементів доказування для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Особливу увагу приділено взаємозв'язку перевірки й оцінки доказів. Розкрито їх поняття та властивості, надано їх загальну характеристику. За результатами дослідження приписів чинного законодавства, наукових позицій теоретиків права та судової практики виділяються окремі дискусійні аспекти та проблемні моменти у контексті застосування заходів кримінально-правового характеру.

***Ключові слова:** доказування, юридична особа, заходи кримінально-правового характеру, перевірка, оцінка, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.*

В статье изучаются особенности проверки и оценки доказательств как структурных элементов доказывания для применения в отношении юридических лиц мер уголовно-правового характера. Особое внимание уделено взаимосвязи проверки и оценки доказательств. Раскрыто их понятие и свойства, представлено их общую характеристику. По результатам исследования предписаний действующего законодательства, научных позиций теоретиков права и судебной практики выделяются отдельные дискуссионные аспекты и проблемные моменты в контексте применения мер уголовно-правового характера.

***Ключевые слова:** доказывание, юридическое лицо, меры уголовно-правового характера, проверка, оценка, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия.*

The article examines the peculiarities of verification and evaluation of evidence as structural elements of evidence for the application of criminal-law measures against legal entities. Particular attention is paid to the relationship between verification and assessment of evidence. Their concepts and properties are revealed, their general characteristic is given. According to the results of the study of the requirements of the current legislation, the scientific positions of the theorists of law and judicial practice, separate discussion points and problem points are distinguished in the context of the application of measures of a criminal law nature.

***Key words:** evidence, legal entity, measures of a criminal-law nature, verification, evaluation, investigation (search) actions, secret investigative (search) actions.*

Вступ. Доказування є фундаментальною науковою і правовою категорією кримінального процесу, яка визначає його основний зміст, функціонування усіх його інститутів і впливає на організацію та діяльність правозастосовних органів, які здійснюють криміналь-

не провадження, а також усіх інституцій, які забезпечують здійснення цього провадження [1, с. 63]. Воно полягає у складному та багатогранному відображенні правозастосовної діяльності, яка спрямована на встановлення об'єктивної істини у справі та є поєднанням практичних дій і мислення, фізичної і розумової діяльності учасників кримінального провадження [2, с. 117]. Доказування є ефективним процесуальним засобом встановлення істини та прийняття об'єктивно мотивованих рішень у кримінальному провадженні. Воно має юридично значущий зміст та об'єктивно виражену зовнішню форму, яка залежить від сукупності елементів, сторін, властивостей і зв'язків процесу доказування. Одним зі структурних елементів доказування є перевірка й оцінка доказів. Така діяльність є запорукою ухвалення законного й обґрунтованого рішення, яка передбачає вивчення джерел походження доказів, детальний аналіз і зіставлення їх між собою.

Поняття перевірки й оцінки доказів у кримінальному провадженні розглядалися у працях Н.Р. Бобечка, В.К. Волошиної, М.О. Гетманцева, І.Ю. Кайла, В.Г. Лукашевич, Р.В. Малуги, Т.М. Мирошниченко, О.С. Осетрової, Д.Б. Сергєєвої, С.М. Сівочка, Л.Т. Ульянової, А.В. Шевчишина та ін. Водночас питання перевірки й оцінки доказів як структурних елементів доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, не розглядалися жодним науковцем. Такий стан речей зумовлений тим, що інститут заходів кримінально-правового характеру є ще відносно новим, дієве застосування якого можливе лише з часом і потребує удосконалення положень закону з урахуванням практики його застосування, а також сумлінності самого правозастосувача, його правової культури та незаангажованості.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей перевірки й оцінки доказів як структурних елементів доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Результати дослідження. У КПК України чітко визначені структурні елементи доказування (ч. 2 ст. 91), якими є збирання, перевірка й оцінка доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Перевірка доказів є необхідною умовою для розвитку подальшого процесу пізнання обставин кримінального правопорушення та забезпечення можливості оцінки сукупності доказів у кримінальному провадженні. Вона включає сукупність практичних дій і розумових операцій. Розумовим шляхом вона здійснюється за допомогою аналізу і дослідження кожного доказу окремо. Натомість практичний шлях зводиться до проведення додаткових чи нових слідчих або ж судових дій [3, с. 10–11]. Так, перевірка розумовим шляхом полягає у зіставленні доказів між собою, проведенні їх аналізу та виявленні між ними розбіжностей. Наприклад, підозрюваний (обвинувачений) у вчиненні одного зі злочинів, передбачених ст. 209, 306, 369, 369-2, ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4 КК України, у своїх показаннях може вказувати, що уповноваженою особою юридичної особи не проводилася з ним роз'яснювально-профілактична робота щодо запобігання корупції. Однак шляхом проведення аналізу інших доказів у кримінальному провадженні, зокрема показань інших працівників юридичної особи, результатів слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, відомостей, що містяться в антикорупційній програмі, протоколах зборів працівників, особовій справі працівника, функціональних обов'язках тощо, можна встановити, чи вживалися заходи із запобігання корупції уповноваженою особою юридичної особи, а також чи є вони достатніми для того, щоб запобігти вчиненню конкретного злочину працівником підприємства, установи чи організації. За таких обставин, здійснюючи перевірку доказів розумовим шляхом, аналізуючи та зіставляючи їх між собою, правозастосовні органи можуть встановити суперечність показань підозрюваного іншим доказам у кримінальному провадженні, що відповідно потребує додаткової перевірки практичним шляхом. Слід зазначити, що перевірка доказів розумовим шляхом не вичерпується лише на цьому етапі, а здійснюється впродовж всього кримінального провадження.

Суть перевірки доказів практичним шляхом полягає у проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, вжиття заходів забезпечення кримінального

провадження на підтвердження або спростування вже існуючих доказів. Так, наприклад, уповноважена особа від імені та в інтересах юридичної особи незаконно позбавила волі потерпілого з метою змусити останнього прийняти рішення на користь відповідного підприємства (укладення договору про фінансові зобов'язання). У такому разі уповноважена особа, звичайно, заперечуватиме факт вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи. З метою перевірки показань підозрюваного необхідно провести слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, а саме: допит потерпілої особи, слідчий експеримент за її участю, тимчасовий доступ до договору, у якому зафіксовано суть фінансових зобов'язань, допит нотаріуса, який посвідчував відповідний договір, знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж щодо всіх співучасників злочину тощо.

Так, із показань потерпілого отримуються відомості про факт вчинення уповноваженою особою злочину від імені та в інтересах юридичної особи (примушування до підписання вигідного для підприємства договору). Шляхом проведення слідчого експерименту з потерпілим встановлюється конкретне місце його викрадення та позбавлення волі, а також місце примушування до підписання договору та його нотаріального посвідчення тощо. Проведення вказаної слідчої дії надасть змогу підтвердити відповідність показань потерпілого обставинам кримінального провадження. Шляхом допиту нотаріуса встановлюються обставини посвідчення ним відповідного договору та визначаються особи, які були присутні в цей момент. Шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування (знаття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо-, відеоконтроль особи), можна здобути докази приховування підозрюваним обставин вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи, зафіксувати розмови про домовленості співучасників вчинення злочину щодо надання однакових показань. Окрім того, важливим є вилучення самого договору з метою подальшого аналізу його змісту. Зокрема, зі змісту договору встановлюється явне вигідне становище юридичної особи щодо потерпілого. Таким чином, у ході здійснення перевірки практичним шляхом встановлюються дійсні обставини вчинення злочину від імені та в інтересах юридичної особи і, відповідно, наявність підстав для застосування щодо них заходів кримінально-правового характеру.

Результатом перевірки доказів є їх оцінка, яка ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Відповідно до ст. 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють кожний доказ із погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Оцінити докази в їх сукупності – означає зробити висновки щодо того, наскільки вірогідним є кожний доказ і кожен факт, у якому взаємозв'язку він перебуває з іншими доказами, яке значення для кримінального провадження має вся сукупність зібраних доказів [4, с. 266]. З вищевказаного випливає, що оцінку доказів про обставини, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, потрібно здійснювати, виходячи з аналізу понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності.

Так, належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ч. 1 ст. 85 КПК України). Прикладом оцінки доказів з позиції їх належності під час доказування обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, є результати аудіо-, відеоконтролю особи, під час якого зафіксовано факт надання уповноваженою особою юридичної особи неправомірної вигоди з метою уникнення передбаченої законом відповідальності. Так, вироком Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області 31 травня 2017 р. директора ПМП «Сковод» було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України, та застосовано до юридичної особи заходи кримінально-правового характеру у виді штрафу. Злочин було вчинено за таких обставин. Громадянка К., працюючи директором ПМП «Сковод», 24 лютого 2016 р., перебуваючи

у приміщенні Державної фінансової інспекції в Хмельницькій області, надала неправомірну вигоду в розмірі 600 дол. США начальнику інспекції за сприяння в складанні Державною фінансовою інспекцією позитивної довідки зустрічної звірки підприємства «Сковод» з метою уникнення відповідальності за виявленні під час проведення перевірки порушення [5]. З аналізу вироку випливає, що судом визнано ряд доказів належними, тобто такими, які підтверджують факт вчинення корупційного правопорушення в інтересах юридичної особи, а саме: показання начальника Державної фінансової інспекції про надання йому неправомірної вигоди директором ПМП «Сковод» з метою сприяння в складанні позитивної довідки зустрічної звірки вказаного підприємства; протокол огляду місця події, у якому зафіксовано факт наявності у службовому кабінеті грошових коштів у розмірі 600 дол. США; показаннями свідків, які підтверджують факт перебування підсудної в кабінеті начальника ДФІ; довідкою зустрічної перевірки інспекцією підприємства «Сковод», директором якого вона була. Таким чином, в описовій частині вироку суду проведено оцінку наявних доказів з погляду їх належності, в т. ч. в частині доказування підстав для застосування щодо юридичної особи заходів кримінально-правового характеру.

У свою чергу, допустимість доказів зумовлюється їх надійністю, що полягає у знанні джерела походження інформації, можливості її перевірки та спростування. До її критеріїв відносять: 1) належний суб'єкт, правомочний проводити слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії; 2) надійність фактичних даних, що складають зміст доказу; 3) дотримання вимог процесуальної форми у його формуванні; 4) етичність тактичних прийомів, які використовуються для збирання доказів [6, с. 90]. Так, прикладом допустимого доказу є оригінал документа юридичної особи, який підтверджує, що підозрюваний (обвинувачений) є уповноваженою особою, що вилучений із дотриманням вимог КПК України. Таке вилучення повинно здійснюватися в ході проведення обшуку, огляду місця події, тимчасового доступу до речей і документів тощо уповноваженою на це особою. Окрім того, важливою обставиною визнання судом доказів допустимими є належне оформлення протоколу відповідної слідчої дії. Наприклад, якщо слідчим під час складання протоколу обшуку приміщення юридичної особи було вказано неправильну адресу установи, анкетні дані понять, час проведення слідчої дії або не зазначено прізвище, ім'я, по батькові слідчого, то в такому разі судом можуть бути визнані недопустимими вилучені в ході слідчої дії докази.

Як приклад визнання доказів недопустимими слід навести вирок Катеринопільського районного суду Черкаської області від 25 серпня 2016 р. Так, громадянин П., будучи представником ТОВ «Перша логістична компанія», діючи умисно, в інтересах зазначеного товариства з метою швидкого документального оформлення транспортних перевезень підконтрольних пункту Державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду № 7 Одеської регіональної служби Державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду на державному кордоні та транспорті вантажів (зернових культур) по території України, запропонував начальнику цього пункту надавати грошову винагороду у розмірі 15 грн за швидке документальне оформлення однієї транспортної одиниці (вагона), якою перевозився через підконтрольний пункт ДВС-КН №7 вантаж (зернові культури) ТОВ «Перша логістична компанія», без виїзду на місце для здійснення фактичного огляду транспортного засобу працівниками пункту ДВСКН.

За вироком Катеринопільського районного суду Черкаської області від 09 вересня 2015 р. начальника пункту ДВСКН було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, за одержання неправомірної вигоди від громадянина П. Громадянина П. за іншим рішенням цього ж суду було визнано невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України. У своєму рішенні суд посилався на те, що відомості (які зафіксовані у розсекреченому протоколі про результати зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж від 04 лютого 2015 р. і стенограмах розмов до нього), зібрані шляхом проведення негласної слідчої (розшукової) дії у межах кримінального провадження за обвинуваченням начальника пункту ДВС-КН у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, всупереч установленому порядку, згідно з постановою слідчого від 06 липня 2015 р. без дозволу слідчого судді визнано

речовими доказами і приєднано до матеріалів провадження за обвинуваченням громадянина П. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України [7]. Видається, таке рішення суду є справедливим, оскільки сторона обвинувачення не мала права використовувати результати негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за обвинуваченням громадянина П. Такі докази є недопустимими, оскільки вони отримані з порушенням порядку, встановленого КПК України. Отже, рішення суду відповідає вимогам законодавства, за яким шляхом проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується у цьому кримінальному провадженні. Отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора (ч. 1 ст. 247 КПК України). Таким чином, здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу є істотним порушенням прав людини й основоположних свобод.

Оцінка належності та допустимості доказів виступає необхідною умовою оцінки їх достовірності, яка розглядається як властивість фактичних даних, що становлять зміст доказу, встановлювати наявність чи відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження, заснована на внутрішньому переконанні суб'єкта доказування, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження [8, с. 91]. Остаточна достовірність окремого доказу встановлюється оцінкою не всіх існуючих у кримінальному провадженні доказів, а лише тих, які стосуються одного й того ж факту. Так, підкріплюють достовірність один одного такі докази, як показання підозрюваного (обвинуваченого), а також свідків (працівників юридичної особи), що уповноважена особа не вживала заходів із запобігання корупції; протоколи слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, якими зафіксовано факт відсутності антикорупційної програми, відомостей про проведення роз'яснювально-профілактичної роботи із запобігання корупції, а також про ознайомлення працівників юридичної особи із ними.

Самостійним завданням оцінки доказів є визначення їх достатності, яке є результатом оцінки сукупності доказів. Достатність є властивістю системи доказів, компонентами якої є логічна послідовність, однозначність висновків, погодженість і несуперечність доказів і встановлених обставин кримінального провадження, повнота встановлених обставин предмета доказування тощо [9, с. 9]. Так, наявність тільки доказів, які засвідчують факт вчинення певного злочину уповноваженою особою, є недостатнім для прийняття рішення судом про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи. Очевидно, що лише наявність сукупності доказів, які підтверджують, що уповноважена особа вчинила злочин від імені та в інтересах юридичної особи (результати негласних слідчих (розшукових) дій, висновки експертиз, показання свідків, речові докази тощо), надає можливість суду визначити їх достатність для прийняття рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру.

Висновки. Таким чином, перевірка доказів для встановлення обставин, які є підставою для застосування щодо юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, включає сукупність як розумових операцій (полягає у зіставленні доказів між собою, проведенні їх аналізу та виявленні між ними розбіжностей), так і практичних дій (полягає у проведенні слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, вжиття заходів забезпечення кримінального провадження на підтвердження або спростування вже існуючих доказів). Її результатом є оцінка доказів, яка ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження та здійснюється через призму понять належності, допустимості, достовірності, а також достатності.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 63–79.
2. Мотлях О.І., Вороніна С.В. Криміналістичне доказування у кримінальному провадженні: теоретико-процесуальний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 117–120.

3. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.09; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 34 с.
4. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
5. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 31 травня 2017 р. Справа № 686/10280/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
6. Хитра А.Я., Саврій І. Забезпечення допустимості доказів під час проведення досудового слідства. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 167–171.
7. Вирок Катеринопільського районного суду Черкаської області від 25 серпня 2016 р. Справа № 698/1151/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
8. Сергєєва Д.Б. Поняття та сутність достовірності доказу як його властивості. Юрист України. 2014. № 1 (26). С. 89–95.
9. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

